

Botos Máté

KEYSERLING ÉS AZ ARISZTOKRATIKUS MAGYAR ETHOSZ A *SPEKTRUM EUROPA*S ALAPJÁN

ELŐLJÁRÓBAN

Hermann von Keyserling neve a mai magyar olvasó előtt valószínűleg kevésbé ismert, és ez nem véletlen. Nálunk fordításban ugyanis mindössze a *Könyv a házasságról* (*Das Ehe-Buch*) jelent meg¹ tucatnál több műve közül² – az is a II. világháború előtt.³

Keyserling stílusára egyfajta irodalmias szubjektívizmus jellemző. Részben ennek is köszönhető, hogy a 20. század első felének lélektani fejlődésére is hatással lehetett. Keyserling célja a keleti bölcsesség és az európai gondolkodás szintézisének megteremtése volt. Erről tanúskodik *Schöpferische Erkenntnis* (*Teremtő megismerés*, 1922) című főműve is. Ugyanakkor azonban meglepően pontosan írja le azokat a nemzeti karakterisztikákat, amelyeket az elfogulatlan magyar szerzők mindig is fontosnak tartottak kiemelni. Keyserling nem spekulatív, hanem intuitív filozófiát művel, ami a keleti bölcsesség jellemzője.

Keyserling, az ember

A neves értelmiségi–arisztokrata felmenőktől származó Hermann von Keyserling gróf 1880. július 20-án született a livóniai (ma Észtország) Könnóban (ma Könnu).⁴ Az akkor orosz fennhatóság alatt levő Baltikum livóniai részén

¹ *Könyv a házasságról*, szerk. Hermann Keyserling, ford. Fülöp Zsigmond, Nova Irodalmi Intézet, Budapest, 1927.

² Illetve az *Az újonnan létrejövő világ* (*Die Neuentstehende Welt*) egyes részei olvashatóak a www.c3.hu/~prophil/profi003/KEYSER20.html honlapon, V. Szabó László fordításában.

³ Így látja őt magyar ismertetője, Erg Ágoston 1928-ban: „A derűsen látó Keyserling egyedülállóbb, egyénisége összetettebb és nincs is szigorúan vett rendszere. A balti gróf egyik ősanyja tatár nő volt, a családi hagyomány szerint Dzsingisz kán egyenes leszármazottja. Gazdag és kalandvágyó, bejárta a legsötétebb Keletet és Nyugatot, már épen azon van, hogy egy buddhista kolostorba vonuljon és láma minőségében élte végéig rizst egyen, mikor kitör a háború és Keyserling hazajön, hogy megírja nagy könyvét „*Das Beisetagebuch eines Philosophen*” címmel, amely egy csapással ismertté és becsültté tette nevét.” (Korunk 1928. február)

⁴ A Keyserlingek számos nagy nevet adtak a tudománynak. Hermann nagyapja, Alexander von Keyserling geológus és paleontológus, apja, Eduard filozófus volt. Fia, Arnold művészettörténettel és művészetelmélettel foglalkozott.

nevelkedett, ottani orosz gimnáziumban érettségizett. Érdeklődése a természettudományok felé terelte, ezért hát geológiát, kémiát és zoológiát hallgatott a genfi (1897/1898), a tartui (1898/1900), a heidelbergi (1900/1901) és a bécsi (1901) egyetemeken. Tanulmányai végeztével felébredt benne a filozófia iránti érdeklődés, így azzal is foglalkozni kezdett. 1900-ban apja, a neves filozófus, Eduard von Keyserling megvakult, így fiának a családi birtok kezelésének felelősségét is át kellett vállalnia. 1905-ben az orosz forradalom a családot minden vagyonától megfosztotta, Hermann nyomorgott, két évig mindenfajta jövedelem nélkül élt. A forradalom után Sztolipin kormánya végrehajtotta az agrárreformot, amely végre rendezte a Keyserlingek anyagi helyzetét. Hermann 1908-ban visszatért Rayküllbe,⁵ családi birtokára, ám az 1917-es bolsevik fordulat ismét földönfutóvá tette. A menekült gróf Németországban telepedett le, ahol írásból próbálta meg fenntartani magát. Itt írta meg a számára hírnevet hozó könyvét, a *Reisetagebuch eines Philosophen (Egy filozófus útinaplója)* című, kétkötetes munkát (a mű első kötete 1919-ben jelent meg először). Ebben az évben megnősült, Bismarck unokáját vette feleségül. Innen Darmstadtba költözött, ahol megalapította saját filozófiai iskoláját, a védikus tanításokon nyugvó „Bölcsesség Iskoláját” (Schule der Weisheit). Az 1920-ban létrehozott, később híressé vált intézmény tudományos ülésein olyan hírességek vettek részt, mint például a filozófus Max Scheler, az Afrika-kutató etnográfus Leo Frobenius, a nagy hindu költő, Rabindranath Tagore, a későbbi Nobel-díjas Hermann Hesse, a neves teológus, Paul Tillich, vagy a világhírű pszichológus, Carl Gustav Jung. A Schule der Weisheit évkönyvet is kiadott, a *Der Leuchtert*, és azt a célt tűzte maga elé, hogy megvalósítson egy „ökumenikus, univerzális emberi kultúrát”. Ennek a szellemi műhelynek Hermann Keyserling szándékosan nem vált spirituális fejévé, nem óhajtotta ugyanis dogmákká merevíteni a Bölcsességet. Vallotta, hogy a párhuzamos, esetleg egymással ütköző vélemények egyaránt létjogosultak.

Keyserling fiatalon számos utazást tett Európában és Amerikában. Eredeti egyénisége és stílusa révén hamar ismertté vált. Mivel mindig elítélte a nemzetiszocialista mozgalmat,⁶ a nácik 1933-as hatalomra jutása után iskoláját bezárták.⁷ Ő maga szólás-, publikációs és utazási szabadságától megfosztva a belső emigrációt választotta. 1943-ban családjával együtt Innsbruckba költözött,

⁵ A későbbi észti Raikküla.

⁶ Keyserling elkötelezetten ellenezett mindenfajta nacionalizmust és – a húszas-harmincas években meglehetősen korszerűtlennek tűnő módon – kiállt a demokratikus rendszerek eszméje mellett.

⁷ Az iskola színhelyéül szolgáló épület pedig a háború alatt romba dőlt.

ott is halt meg 1946. április 16-án, kevéssel szeretett iskolája újbóli megnyitása előtt.⁸

Kortársai mint filozófus különcöt, magányos, arisztokrata idealistát tartották számon. Származása és ismeretségei révén valódi kozmopolita, igazi európai vált belőle – nem meglepő, hogy például az európai egység gondolatának egyik korai, ám igen markáns képviselőjét láthatjuk benne.

Ugyanakkor, bármily csábító is volna most Hermann von Keyserling aktualitásáról beszélni, nem feledkezhetünk meg a balti junker személyes sorsáról mint kontextusról. Ez óhatatlanul múltidézésé fogja változtatni az eszmetörténeti forrásolvasás-órának is beillő szemelvényeket. Keyserling ugyanis átélte az általa teljesnek tartott, hagyományos világ bukását. Tragédiának fogta fel a társadalmi forradalmakat, legfőképpen azonban a szovjet rendszert. Keyserling porosz volt, s bár demokratikus elkötelezettsége általánosan elismert, mégis ízig-vérig intellektuális arisztokrata volt. Nem lelte helyét sem a weimari Németország polgári bizonytalanságában, sem a náci drill Harmadik Birodalmában. Arisztokrata volt, s mint ilyen, elitista. Borzalommal töltötte el a kommunista Szovjetunió kollektivista-egyenlősítő ideológiája. Romantikus historizmus a épp ezen izmusok ellenében állítja őt, ha nem is a konzervatívok közé, de mindenképpen melléjük.

Európa spektruma

Keyserling *Das Spektrum Europas (Európa színképelemzése)* című, nemzeti karakterrajzokat tartalmazó kötete 1928-ban jelent meg.⁹ A könyv sikerére jellemző, hogy három év alatt öt kiadást ért meg. A mű minden szubjektivizmusa ellenére kedvező kritikát kapott Ortega y Gasset, Miguel de Unamuno, André Maurois részéről. A különböző országokat és népeket (összesen tíz nációt) felsoroló könyv minden tárgyaltnak egyfajta lelkialkatot tulajdonít. Gyakorlatilag e népek lelkialkata határozza meg a húszas évek végének kontinentális kultúráját. Ebből a szempontból az a tény, hogy Keyserling minket, magyarokat e nemzeti közössé-

⁸ Az iskola 1946-ban, az akkor húszas évei közepén járó Arnold von Keyserling (1921–2005) vezetésével újra megkezdte működését. Arnold később – 30 éven át – a bécsi Művészeti Akadémia professzora volt. A Schule der Weisheit az ő vezetésével egyre inkább az ezoterikus ismeretek felé mozdult el, az amerikai tanítvány, Ralph Losey pedig a csakra-zenei kutatások és lemezek készítése felé irányította az öregedő Arnoldot.

⁹ Graf Hermann KEYSERLING: *Das Spektrum Europas*, Heidelberg 1928. Az alább közölt részletek fordításai is ebből a kiadásból készültek.

gek között említ, megtisztelő. Nem hagyható figyelmen kívül azonban az, hogy Keyserling tapasztalatai a magyarokról alapjában véve mégiscsak egy letűnt világ archaikus anakronizmusairól szólnak. Az elsüllyedt Monarchia miliője, hangulata, neveltetése érvényesül még. Keyserling ezt a jelenséget önállóként fogja fel, nem pedig mint az osztrák birodalom hatásának eredményét.

A könyv azért érdemli meg a mai magyar olvasó figyelmét, mert – akár a harmincas évek magyar filmjei – egy olyan képet vázolnak a magyar társadalomról, amely – bár természetesen közhelyeken nyugodott – jellemző volt. Volt, mert napjainkban teljesen idegenként hat a német filozófus nemzetkarakterológiai vázlata. A mai magyar társadalom az egalitáriánus kommunista, majd szocialistává szelídülő kollektívizmus hatására úgy modernizálódott, hogy közben elvesztette jellemzőit. Ezért joggal merül fel az olvasóban a kérdés: megérte-e, megéri-e az a modernizáció, amely a lényegét törli ki az egyénből, a közösségből? Keyserlinggel szólva: spirituál-bioetikai kérdés, hogy egy nemzeti közösség fenntartása sajátosságainak eltörlése árán vajon nem a közösség elpusztítása-e. Globalizálódó korunkban a nemzeti sajátosságok ésszerű megőrzése értelemszerűen kapaszkodót ad, önmeghatározási lehetőséget, míg ennek ellenkezője az egyénnek és a közösségnek még magasabb fokú kiszolgáltatottságát jelenti.

Keyserling úgy volt kozmopolita, hogy a spektrál-analízisben a szivárvány színeit akarta észrevenni. A *Das Spektrum Europas* a kontinenst alkotó, markáns történeti múlttal rendelkező nemzeteket és más közösségeket is átvilágít: hiszen miként elképzelhetetlen Európa története az angol, majd brit királyság nélkül, ugyanígy a teljességhez tartozik a magyar nemzet és állama, a zsidóság és a cigányság is. Ezek nélkül éppolyan hiányos a kép, mint a könyv első kiadása Portugália nélkül, amit Keyserling már a második kiadásba beszerkesztett.

Magyar olvasó számára részben nemzeti büszkeség találkozni önmagunkkal, pontosabban nagyszüleink, dédszüleink képével – hiszen Magyarország szerepeltetése az 1920-as évek exkluzív színeképelemzésében nem magától értetődő. Részben azonban szembenézés a múlttal, mint ahogyan a történelmi Magyarország egykori városainak – Brassónak, Nagyszebennek, Kassának, Szabadkának – millenniumi fényképei is emlékeztetnek arra, hogy milyen fokú a mára bekövetkezett romlás.

*

BOTOS MÁTÉ: KEYSERLING ÉS AZ ARISZTOKRATIKUS MAGYAR ETHOSZ

Hermann von Keyserling

EURÓPA SZÍNKÉPE

Magyarország
(Részletek)

Ami [...] leginkább megfelel természetemnek, az a magyar »ciganizmus«, nem pedig az orosz. Ez bizonyára onnan ered, hogy bennem is él, valahol lényem legmélyén, a nomád törzsfő. Ez főleg annak köszönhető, hogy ez a zene – és kizárólag ez – úgy érint meg, mint valami tisztán arisztokratikus szubsztancia. Kizárólag az arisztokrata lélek mélyed magába és pihen meg úgy, ahogyan azt a magyar cigányok zenéje fejezi ki. Ez az olyan ember lelke, akinek lelki lényege eredendően magasabb rendű, mint természetének poláris feszültségei, és akinek nincs szüksége arra, hogy akár magával, akár mással kompromisszumokat keresen – ezt az alapjában véve polgári tranzakciót. Olyan emberé, akiben mindig egyszerre és egyforma erővel nyilvánul meg a szellem és a vér, s akinek belső kettsége sohasem jut el a szakadáshoz, mint Hamleté. Olyan emberé, aki számára nem léteznek az élet szenvedései, mert számára a szenvedés és az öröm, mint az élet és a halál, egymást szükségszerűen megfelelő mellérendeltek. Márpedig a cigány a hallgatója kénye-kedve szerint játszik, csakúgy, mint a magyar *primás*, aki improvizációját annak füléhez igazítja, aki leginkább hallgatja; csakúgy, mint ahogy a cigányok zenéje mindenütt azoknak a legbelsőbb természetét adja vissza, akik között élnek. Spanyolországban annak szenvedélyét adja vissza, aki türtözteti magát, ám szenvedélye alkalmanként kitör; Oroszországban egy céltalan vérmérsékletet, amely egyik végteléből a másikba esik, olyan vérmérséklet, amely könnyed és nemtörődöm, ám legbelül lenyűgöző nagysággal bír; Magyarországon pedig egy nagyúri lélek megpihenését. Mert a magyarok a legarisztokratikusabb nép, amely ma az európai kontinenst lakja. [...]

Angliában az ideális állapot az, ha mindenki gentleman. Ez az ideál a személyi szuverenitás és a társadalmi egyenlőség fenntartásai közti kompromisszum; tagad mindenfajta különbséget minden típus között, kivéve a gentleman és a nem-gentleman között. Ez hát az ideálja egy olyan idők nemességének, amely hitt az egyenlőségben.

A magyar nép azonban, nagyon is pontosan kiemeli a különbséget. Nem irigylő magyarai kivételes helyzetét, inkább büszke rá; nem várja el a festői erdőben sétáló szarvastól, hogy magasra emelje a fejét, ezt a tartást inkább önmagától

követeli meg. Ez a nép oly módon van szerveződve, hogy tudatosan azonosul az-
zal, ami egy kiválasztott és reprezentatív uralkodói rétegben a legnemesebb.
A magyaroknak megvan az a belső lehetőségük, hogy felismerjenek maguknak
olyan ideálokat, amelyeket az egyén nem érhet el a maga számára. Ők az *aristoiok*
mint az különbnek elismertek fölényét kifejezetten akarják. Személyiségük egy
olyan vonása ellenére, amelyet az egyenlőség egyetlen híve sem tanúsított soha,
akarják a hierarchiát. Itt volnánk hát az arisztokratikus szellem jellemzőinek
meghatározásánál: az arisztokrata gőgjének és méltóságtudatának egyáltalán
nincs szüksége a létezése szempontjából ahhoz, hogy mással külső egyenlőségben
legyen. *És ez abból következik, hogy az ő tudatában a hangsúly az egyediségén van.* Sosem hason-
lítja magát máshoz, ebből következőleg nem lehet irigységgel eltelt. Értjük már,
miért voltak azok a korszakok, amelyekben az emberiség a legmagasabb szinten
állt, egyben a determináns arisztokratikus mentalitás korszakai? [...]

Az arisztokrata tehát elsősorban egy különös állatfajta. Másodsorban az em-
beriség egy értékét testesíti meg. Harmadsorban azonban különleges külső kö-
rülmények terméke: különleges külső helyzetre van szüksége ahhoz, hogy növe-
kedhessen és felvirágozzon. Ámde ez ugyanígy van minden emberi kategóriával,
kivétel nélkül, még a proletár esetében is; minden különleges helyzet különleges
lényt formál abból, akire az adott helyzet illik. A született proletár típusának tö-
kéletes változatát csak egy proletarizált élethelyzetben érheti el. A bolsevisták ezt
a tényt nagyon világosan ismerték fel. [...]

A főnemes alapvetően szabad, alapvetően fensőbbrendű. Ethosza megtiltja
számára, hogy bármifajta jelentéktelen vagy egyszerűen korlátolt dologgal foglal-
kozzék. A „noblesse oblige” elve szabályozza valójában az életét, hiszen létezésé-
nek feltétele e princípium tekintélyén nyugszik. A tökéletesen nagylelkű maga-
tartás uralkodik náluk valóban, mert az adni tudás a kivételezett helyzetének je-
le. A magánérdekek soha nem a legvégső fórumai, hiszen, mintegy definíciókép-
pen, neki nincs tulajdonképpen magánélete. Tudja, hogy már mint magánem-
ber is reprezentatív, méghozzá nem is csak olyan értelemben, mint ahogy a ki-
rály reprezentálja a „népet”, miközben áttörhetetlen korlátot állít maga és az
egyek közé, hanem mint minden emberitől megfosztott reprezentáló. Végül, és
főleg lényegileg *szabad*, nincs szüksége arra, hogy bárkivel is számoljon, hiszen ér-
téke az egyszerű létében áll, – míg az uralkodó hercegnek minden egyes személy-
re tekintettel kell lennie. Valamennyi embertípus közül az uralkodó az bizonyos
esetekben, akinek mások részéről a legtöbbet kell elviselnie. E fentebb mondot-
tak jellemzik ténylegesen a magyar főnemest. [...]

Ugyanekkor Magyarországon a főnemesség még valóban nemesség. Még azt a
funkciót tölti be, ami a hivatása. Saját szelleme determinálja az egész népet, s en-

nek megfelelően az egész ország nemes. Minden hibája ellenére az egész ország ideálja a nagyszerűség, a nagylelkűség és az áldozatos lelkület. Minden magyar bírja az egyediségnek ezt az érzését, amely egyedül teszi az arisztokratát. [...]

Ámde vizsgáljuk meg most azt a kifogást, amit a leggyakrabban emelnek a nagyúri típussal szemben, s ez majd elvezet Magyarország különleges helyzetéhez: ez az ellenvetés a benne lévő játékosat célozza meg, mondván, hogy hiányzik belőle a komolyság. A dolgok megértésének leggyorsabb módja a következő német-magyar közmondás idézése: *Értelemmel mindenki bír; esze már csak a huszárnak és a nemesnek van; de szellem csakis a mágnásokban és a főpapságban lakozik.*

Ami alatt itt szellemet értenek, nem más, mint könnyedség. Márpedig ez a belső fensőbbrendűség egyedüli biztos kitevője, pontosan ugyanolyan értelemben, mint ahogy a kegyelem önmagában a nehézkedési törvény feletti uralom bizonyítéka. Gyakran elkeseredem, amikor a következőt hallom olyan értelmiségi-ektől, akik egyébként megérdemelnék, hogy komolyan vegyék őket: „Amit állítok, az nem egy könnyed játék eredménye, a probléma bizony sok fejfájást okozott nekem.” Ilyen érzésem van akkor is, amikor mások egy művet azért üdvözölnek, mert kinkeserves munka eredményének tartják. Az ilyesfajta gondolkodásmód abszolút értelemben véve alacsonyrendű, mivel csak a munka egyszerű ethosza szemszögéből látja a dolgokat. Amint azt Walter Pater mondta: *only work can efface the footsteps of work.* Ámde alacsonyrendű azért is, mert a rabszolgamunkát a megvalósított mesteri tudás fölé helyezi. Aki számára a munka nehéz, az minden esetben és minden tekintetben alacsonyabbrendű annál, mint aki számára könnyű. [...]

Minden nemes ember egy-egy Don Quijote abban az értelemben, hogy a számára személyes spirituális világ többet jelent neki, mint minden tény és minden létező norma. Végezetül pedig a játékos magatartása fensőbbrendűségről tanúskodik mindennel szemben, ami objektív. Nincs „dolog”, ami megérdemelné, hogy valóban komolyan vegyük. Ezt egyedül az élő ember érdemli meg; és itt ismét összetalálkozik egymással a nemesember és a kereszténység normája. Az arisztokrácia legfőbb elve, hogy ami számít, az a „ki” – nem a „mi”; sem pedig a jó és rossz, igazságos vagy igazságtalan; az élet és halál önmagukban véve. Innét hát a küzdelem: nem arról van szó, hogy objektíven eldöntsük, ki téved és kinek van igaza (ki is tudná ezt valaha is egész bizonyossággal eldönteni?), hanem arról, hogy ha egy konfliktust mint férfi a férfival döntenek el, annak, akinek igaza van, ugyanazon veszélynek teszi ki magát, mint a másik.

Teljes meggyőződéssel énekeltem a Nagyúr énekét, ezt az Énekek Énekét. S tettem ezt ugyanazon meggyőződéssel Magyarország kapcsán, épp ebben az Európának szentelt könyvben. *Mert minden, ami valaha is nagyszerű volt Európában, az arisztok-*

rata szellemen nyugszik – amely ma csak a magyarokat hatja át mint népet. Bárki, aki meglepődik ezen az állításon, gondolkodjon el azon, hogy amit én nagyúr alatt értek, az nem más, mint az emberi faj művelt típusa, amit a modern köztudat „nordikus ember” néven idealizál. Ami ezt az embert megkülönböztetné az alacsonyabb rendű fajoktól, az végső soron nem más, mint amit én arisztokratikus magatartásnak nevezek. Jóllehet, a magyarok turáni eredetű faj leszármazottai. Azonban Hermann Wirth *Aufgang der Menschheit* (Eugen Diedrichs, Jéna, 1928) című könyvének megjelenése óta az a nézet, amely a ma nordikus emberét, a Germánt vagy még inkább a Németet mint olyat tartja fensőbbrendűnek, elavultnak nevezetű. [...] Mi hát ennek valódi mutatója? Nem más, mint a főúri természet és egyfajta arisztokratikus mentalitás – nem pedig a szőke haj stb. Az emberben a psziché számít, nem a fizikum. Az öröklés törvényeinek egyedülálló módján, egy minimális százaléknyi nordikus vérnek több fontossága lehet, mint egy jelentős százaléknak. [...]

Semmi meglepő nincs abban, hogy egészen napjainkig minden kultúrát hódító típusú népek hoztak létre. Pszichológiai okokból kifolyólag ugyanis egyedül ők tudtak urak lenni. A jelenkorig létező kultúrák elégtelensége szintén ebből származik. Az alacsonyrendű ember, az utca embere soha nem vált volna ideállá, ha egy darabig nem szenvedett volna méltatlan bánásmódtól. Ez a pozitív feladata ennek az egyenlőségben hívő átmeneti időszaknak: hogy az ezen a téren fennálló visszaéléseket megszüntesse. Az emberi *ideál* mégis, ma éppúgy, mint mindig, az úri népekben testesül meg. Érthető már, miért emeltem ilyen magasra Magyarországot? Ez az egyetlen európai ország ugyanis, amelyben a legfőbb érték eredendően meghatározott befolyással bír. [...] És, minthogy egyedül a látható ideálok van példaerejük, Európa számára a legnagyobb fontosságú, hogy Magyarországot úgy értékelje, amint azt megérdemli.

De érintsük ennek az országnak a különleges problémáját is. Mindaddig főleg úgy kezeltem, mint egy jelképet, és már jeleztem, hogy a valóság az ideálnak csak korlátozott mértékben felel meg. Most, azután, amit az előbb mondtam, kisebbítenem kell a dolgokat, jobban, mint ahogy szeretném, azért, hogy az olvasó ne tévessze össze önkéntelenül is a különleges állapotot az elsődlegessel. A feudális Magyarország a mai világban, minden abszolút érték dacára egy elmaradott állapotot jelenít meg, és bizony sok mindennek meg kell változnia ahhoz, hogy olyanná válhasson, mint amilyen virtuálisan. Egy olyan reprezentatív helyzet, ahol a nép nem ismer el bizonyos típusokat mint önmaga képviselőit, vagy ahol reprezentativitásuk többé már nem felel meg az idők szellemének, még a legértékesebb személyek és csoportok esetében is fiziológiai visszafejlődést mutat – legyen bár szó megcsontosodásról, a körülmények nem értéséről vagy elkorcsosulásról. [...]

Magyarországon [...] a magyar nemesség valóban képviseli az országot, s mivel az egész nép arisztokratikus mentalitású, s itt kasztszerű elszigetelődés sohasem következett be; ezen kívül, mivel a politikai ösztön olyan fejlett, hogy még a hanyatló korszakokban sem követtek el végzetes hibákat a nemesség egésze ellen. Ámde a régi arisztokraták nem a mai világ született vezetői. Ezért képviselőjüknek nincs meg többé a végső felelősség pátosza, így tehát belső alkotmányukban a tisztán játékos elem kerekedik felül. S a magyar nemesek uralkodói helyzetének különleges természete, amely tökéletesen megfelelt végső soron a 18. század általános állapotának, lelküket egy viszonylag eredeti állapotban őrizte meg. Amint a rabszolgatartás több kárt okoz a rabszolgatartónak, mint magának a rabszolganak, annak pusztá lehetősége, hogy egy szolgát meg lehet ütni, meggátolja a fensőbbrendűség kialakulását, amely az úrnak, még kiváltságaitól megfosztottan is, fensőbbrendű jellegét megadja. A magyar mágnások lelke, magas intelligenciájuk és csodálatos vérmérsékletük dacára ebben az értelemben megdöbbenően ősi állapotban van. És ez az ősiség, s nem csak az általuk elveszített végső felelősségérzet magyarázza szélsőséges játékszenvedélyüket. Mely utóbbi ebben az országban még ma is majdnem olyan messzire mehet alkalmanként, mint Indiában a *Mahábhárita* idején, amikor is a hercegek asszonyaikat tették fel tétnek. Éppen ebből származik az, hogy a magyar politika gyakran fantasztikusnak tűnik – egyedül ez az, amit a képzelőerő a fantasztához vezet, akinél a képzelet nem elég fejlett ahhoz, hogy szervesen illeszkedjen a valóságba. Károlyi Mihály a két dolog szélsőséges példáját nyújtja. Mint politikus, dupla vagy semmit játszott teljesen bizonytalan lehetőségek közepette. S mindezt tette, mint mondják, egy asszony kedvéért. Hasonlóképpen, a magyar legitimizmus különleges természete irreális szellemű. Akár a párbaj iránti makacs rajongásukban, amely az orosz krakélerek korára emlékeztet, akár abban, hogy inkább parlamentaristák, semmint politikusok, az nyilvánul meg, hogy a magyarok gyakran élnek múltbeli és idejétmúlt mentalitással. A politikai vitákat nem lehet úgy tekinteni, mint öncélút, csak ott, ahol egyszer s mindenkorra egy meghatározott rend jött létre, és ahol semmi lényeges nincs megkérdőjelezve. Innen származik ezen ország egyedülálló nyomorúsága, amely pedig a megfelelően fontos személyiségekben olyannyira bővelkedik: ez utóbbiak nem fejlődnek; Magyarországon a lényegtelen dolgokat oly mértékben lényegesnek fogadják el, hogy ami alapvetően teremtő, az rejtve vagy burkolt marad, és semmi esetre sem válik, legjobb természetének megfelelően, determináns erővé.

Mindezen hibák ellenére jogos volt, ismétlem, hogy Magyarországgal kezdtem a főúri típus abszolút értékének vizsgálatát. Mert bárhogyan is, ez a típus képes ezen az előkelő népen keresztül fejlődve megújítania magát, s ezáltal a kor

szelleméhez idomítania magát. Magyarországon, általános módon, elmaradottnak lenni nem a véget, hanem történelmi fiatalságot jelent. A magyar nép lényegében véve fiatal. Mostanáig talán középkorának csak első szakaszán jutott túl. Ha a polgári kor folytatódott volna, kétségtelen, hogy hosszú ideig háttérbe szorult volna, azonban ez a kor már véget ért. Minden közegben él – és a proletárok nem a legutolsók köztük – egy új nemesi ideál vágya. Ezért lehetséges, hogy a magyarok, más módon, mint az oroszok és az olaszok, ugranak néhány etapot, és így hirtelen egy magasabb fejlettségi állapotba kerülnek, mint valaha is voltak. Ebben az értelemben geopolitikai helyzetük nem a legutolsó tényező. Felsőbbrendűek valamennyi szomszédjuknál. Legalább annyira begyökerezettek és ravaszak, mint bármelyik közülük. És végül vérükben van egy parlamentáris – tehát politikailag modern – gyakorlat, mely őszibb, mint a briteké. Ez egy politikailag érett nép.

Ez a megállapítás minden szinten igaz, máskülönben nem lettek volna már a modern kor előtt is politikailag érett népek. Így hát semmi sem érthetőbb, mint az, hogy a magyar nemzet egésze mint türhetetlen igazságtalanságot fogja fel jelenlegi helyzetét, amely az elnyomottak sorába dönti; nem érezhet mást, mint amit az angol nemzet érezne hasonló körülmények között. Itt nem beszéltem másról hosszasan, mint a főnemességről. Azonban igaz az, hogy ez elvileg minden valódi magyarra illik. Minden közegben ugyanazon szellem, ugyanazon ideál él; a főnemesség csakis ezért megtűrt. Így Magyarország, belpolitikáját tekintve, a Robert Peel-korabeli Angliáéval hasonló állapotban van; s ez egyáltalán nem hátrány azok számára, akik visszatekintenek: annak számára, aki előre néz, ez egyszerűen az érintetlen egészség jele. Ugyanakkor szükséges, hogy a magyarok felkeljenek. S ezt teszik máris óriás léptékekkel. Külpolitikai téren ez a haladás nyilván csak lassú lehet. Ez a nép kicsi; szörnyű szerződések kötik gúzsba. De micsoda belső lendület van benne! Ez utóbbi évek alatt elég gyakran jöttem Budapestre: és minden alkalommal egy egyre erőteljesebb, élettelibb légkört tapasztaltam. Számomra ezért sem kétes egy csöppet sem, hogy Magyarország a közeljövőben fontosabb szerepet fog játszani a Közel-Keleten, mint valaha.

Elérkeztünk a vér vizsgálatának kérdéséhez. Véleményem szerint a magyarok felsőbbrendűsége igen magas fokon a turáni vérkeveredésüknek köszönhető. A történelem egészét tekintve, a turáni vezető népek azok voltak, amelyek a legnagyobb uralkodók típusait termelték ki magukból. Soha a történelem árjái, akik a vér ösztöne és a rombolás szelleme által vezetve képesek lettek volna versengeni a többi fajjal, nem hoztak létre olyan csodálatos alakokat, mint Attila, Dzsingisz kán és Timur Lenk. És valahány alkalommal a turáni vér egy magaskultúra vérével keve-

redett, egyedülállóan fensőbbrendű személyiségeket alkotott. A Nyugat sohasem nemzett olyan embert, mint Akbar, a timurida és rádzsputana vér e keveréke. Szinte mindenütt, ahol egy nagy akarató ember jelenik meg, vonásai azt sugallják, hogy van benne mongol jegy, bármily ősi legyen is. Az utóbbi időben például Leninnél vagy Clemenceau-nál figyelhetjük ezt meg. Ugyanez áll a népekre is. Ahol a turániak kedvező körülmények között keresztettk egymást, ott nemes és szép népek jöttek létre. Az első törökök, akik Kis-Ázsiába érkeztek, a mai kalmükökre hasonlítottak; a bizánciak nem találtak elegendő élcet, hogy kigúnyolják utálatos voltukat. Azonban az igazi törökök már régóta nemcsak az egyik legkiemelkedőbb, de az egyik legszebb nép is. Ugyanez igaz a magyarokra is, azokhoz viszonyítva, akik elsőként érkeztek a Pusztára. Ám a turáni vér különös erénye jellegzetességének erejében mutatkozik meg. Az orosz nagy nép, de nem szláváguknak köszönhetően, hanem annak a mongol vérnek, amely a szlávval keverve minden más szláv nép fölött mindazt adta nekik, ami mennyiségi és minőségi; így született meg a nagy-szerű feszültség a lélek lágysága és a főúri szellem keménysége között, ami az orosz embernek nagyságát adja. Egy ugyanilyen fajta erőnek köszönhetően a magyarok is megkülönböztetődnek azon népektől, amelyekkel évszázadok óta együtt laknak, akikkel határosak és folytonosan keresztettköztek. Végeredményben a turáni vér esetében a legcsekélyebb keveredés elegendőnek tűnik ahhoz, hogy az alapvető képességek örökletessé váljanak; a magyar főnemesség mindenkor szövetkezett a nagy osztrák és német családokkal, és mégis egy tőlük gyökeresen különböző erőt képviselnek. [...] Ha egy német lélekről beszél, a magyar ösztönösen szívet vagy vérmérsékletet ért alatta – vagyis épp azt, amit a német egyáltalán nem ért a „lélek” szó alatt. Minden turáni csiszolatlan, anti-metafizikus alkat, teljes mértékben e világ felé forduló ember. Egész történelmük folyamán léleknélkülinek tüntek, nemcsak azért, mert lényegileg „cselekedtek”, következésképpen nem lehetett túl sok „lelki életük”; de még inkább azért, mert természetük kizárólagosan harcos és politikus, ami azt jelenti, hogy bár van képzelőerejük és hajlandóságuk, de igen kevésbé differenciáltak az érzelmeik. [...] A magyarok uralkodásra született nép. Egyetlen szomszédos nép sem az, talán a szerbek kivételével. Miért ne játszanának a magyarok újból fontos politikai szerepet? Tény, hogy – akárcsak a törökök – főként egy nagyon biztos érzékkel rendelkeznek azon dolgokra nézve, amelyek mindenkor lehetségesek. Ha szükséges, szélsőséges módon opportunisták tudnak lenni, már amikor a képzelőerő nem ragadja el őket... Kétségtelen, hogy egyszer a szellem és a lélek birodalmában valami fontosat alkotnak majd az emberiségnek. Ha nem tévedek, ami szellemük számára eredendően a legközelebb áll, azok a formálisan jogi problémák; ez maga is a főúri természet egyik jellemző vonása. És lelkük nehezen fogja elérni – hogy azt ne mondjuk, sohasem – a szláv lé-

lek megkülönböztettségét. Ám senki nem bírhat mindent; a nagyúri természet is a korlátai határozzák meg.

Íme, visszatértünk a magyar arisztokratizmus kérdéséhez. Ha a magyaroknak sikerül túllépniük a polgári állapoton, ha sikerül a modern alapokon idejekorán megvalósítaniuk a *nagyúr* típusának meghatározó helyzetét, az egész művelt Európa számára példaértékűvé válnak, feltéve, hogy Európának lesz arisztokratikus érzéke. Megtehetik ezt az Európa számára részben idegen természetük okán: a szokatlannak a gondolkodás szimbólumává kell válnia, hogy a tudattalan érdeklődését magára vonja. Természetesen nem tudom, így történik-e. Mivel a magyar nép igen kicsi és igen nagy veszélyben van, lévén, hogy a távolság mágnás és paraszt között egyelőre túl nagy; s a szellem hordozója, a középosztály a békeszerzések következtében még inkább romjaiban van, mint másutt: előfordulhat, hogy az alkalom elúszik. De ha van hely, ahol a főúri mentalitás újjászülethet, amely egész Európát uralta, valahányszor a nemesség általános állapota felvirágzott, az csakis Magyarország lehet. Mert, ismétlem, a demokrácia Európa számára csak egy fázis lehet, amennyiben Európa mint érték nem tűnik el. Egy korszak, amelynek minden értelme abban áll, hogy az arisztokrácia bázisát kiszélesítse. Nevetséges dolog ma az arisztokráciában reakciós mentalitást látni: sőt ma az egyedüli haladó mentalitást képviseli. Sohasem lehetséges pontosan meghatározni, mi a haladás és mi a regresszió, anélkül, hogy figyelembe ne vennénk az idő-tényezőt. Amikor az osztályok régi rendje lehanyaglott, a demokrácia haladó tényező volt. A világháború óta regresszív tényező, mivel kizárólag a minőség uralma mentheti meg Európát; a mennyiség elve minden értékét elveszítette.

KOMMENTÁR • 2007 | 2

Az óbudai gyülekezet presbitériuma az 1920-as években (középen, bajusszal Kontra Aladár lelkész)

A Ráday Könyvtár olvasóterme az 1950-es években